

Mâverdi, eserde her bölümü kendi bütünlüğü içerisinde ele alır ve inceler. Ele aldığı halife, vezir, vali, kadı gibi kamu görevlilerinin nitelikleri, tayini, hak ve yetkileri üzerinde durur. Meselâ kitabın en önemli bölümü olan imâmeti şu alt bölümler halinde inceler: Halife tayini-nin lüzumu, halifede aranan şartlar, halifenin belirlenmesi, halifeyi seçecek olanlar (ehlü'l-hal' ve'l-akd) ve seçim usulleri, veliaht usulüyle halife tayini, veliaht tayininde aranan şartlar, halife-nin hak ve vazifeleri.

Mâverdi, konuları mukayeseli bir metot takip ederek incelemiştir. İslâm hukukçularının ittifak ettiği meseleleri İmam Şâfiî'nin usulüne göre anlatırken, ihtilâflı konularda diğer mezheplerin görüşlerini de belirtir. Çok defa Şâfiî'nin görüşünü benimsemek ve savunmakla birlikte, bazan diğer mezheplerin görüşlerini benimsediği de olur. Bazan da sadece mezheplerin görüşlerini ortaya koymakla yetinir, aralarında bir tercih yapmaz. Bu yönüyle Mâverdi, serbest icthad taraftarı bir Şâfiî hukukçu olarak görünmektedir. Ayrıca âyet, hadis ve hukukçuların icthadlarının yanı sıra, başta Hulefâ-yi Râşidîn olmak üzere önceki devir uygulamalarına da yer verir. Zaman zaman Arap şiirinden faydalandığı da olur.

el-Ahkâmü's-sultâniyye'de ele alınan konular fıkıh kitaplarının değişik bölümlerinde incelenmekle birlikte, eser bunları toplu ve müstakil olarak ele alan ilk kaynaklardan birisi olması açısından önemlidir. Eserin oldukça erken dönemlerden beri pek çok Batılı araştırmacının dikkatini çekmesi muhtemelen bu sebeptendir. Worms, kitabın 12. 13. ve 18. fasıllarını *Journal Asiatique*'de neşretti (October 1842, s. 377 vd.). Eserin tamamı ise ilk defa Maximilian Enger tarafından yayımlanmıştır (*Maverdii Constitutiones Politicae*, Bonn 1853). Daha sonra Léon Ostrorog eserin sadece iki bölümünün (imâmet, cihad emirliği) Fransızca tercümesini neşretmiştir (*Traité de droit public musulman*, Paris 1901-1906). *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'nin Fransızca tam tercümesini ise E. Fagnan yapmıştır (*Les Statuts gouvernementaux*, Algiers 1915). Eser hakkında ilk inceleme S. Keijzer tarafından yapılmıştır (*Maverdii's publiek en administratief Regt van den Islam met een Inleiding over de Toepasselijkheid van dat Regt in Nederlandsch Indië*, The Hague 1862). Daha sonra Kremer, Gibb, Rosenthal başta olmak üzere çok sayıda Batılı mü-

ellif, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'nin belirli bölümlerini inceleme konusu yapmışlardır. Mâverdi'nin eserinde ele aldığı konuları değerlendiren bu yazarlar, onun yaşadığı dönemin şartlarından etkilenip etkilendiğini tartışmışlardır. Bunlardan Kremer ve Sauvaget, Mâverdi'nin zamanının şartlarından hiç etkileneden tamamen nazari bir görüşle eserini kaleme aldığını söylerken, Gibb ve Rosenthal gibi pek çok müsteşrik ise müellifin içinde bulunduğu dönemin şartlarından çok fazla etkilendiği görüşünü savunmaktadır (bk. Gibb, s. 153; Henri Laoust, *REI*, XXXVI/1, s. 12-13; Donald P. Little, *The Muslim World*, LXIV/1, s. 3-4; Mâverdi'nin eseri ile Ebû Ya'lâ'nın aynı adı taşıyan eserinin mukayesesi için ayrıca aşağıdaki *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* maddesine bakınız.).

Mâverdi ve *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'si hakkında Harvard Üniversitesi'nde John Mikail tarafından 1968'de bir doktora tezi hazırlanmıştır (*Mâverdi: A Study in Islamic Political Thought*). *el-Ahkâmü's-sultâniyye* Ali Şafak tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1976).

BİBLİYOGRAFYA :

Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut 1405/1985; Brockelmann, *GAL*, I, 483; *Suppl.*, I, 668; a.m.f., Mâverdi", *İA*, VII, 409; H. A. R. Gibb, *Studies on the Civilization of Islam*, Princeton, New Jersey 1982, s. 151-165; Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris, *el-Kâfi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ* "ve kitâbühü *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut 1403/1983; Qazi Ahmad Mian Akhtar, "al-Mâwardî: A Sketch of His Life and Works", *IC*, XVIII/3 (1944), s. 283-300; Henri Laoust, "La pensée et l'action politiques d'al-Mâwardî (364-450/974-1058)", *REI*, XXXVI/1 (1968), s. 11-92; Donald P. Little, "A New Look at al-Ahkâm al-Sultâniyya", *The Muslim World*, LXIV/1, New York 1974, s. 1-15; Saïd Abdülfettâh Âşûr, "el-Ahkâmü's-sultâniyye li'l-Mâverdi", *Ti*, V, 16-30.

MEHMET ERKAL

el-AHKÂMÜ'S-SULTÂNİYYE

(الأحكام السلطانية)

Hanbelî fakihi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın

(ö. 458/1066),

devletin esas teşkilât ve idaresiyle ilgili fikhî ahkâmı bir araya toplayan eseri.

Ebû Ya'lâ *Muhtaşarı'l-mu'temed fi usûli'd-dîn* adlı bir başka eserindeki imâmet (devlet reisliği) bahsini bu eserin temel olarak kullanmıştır. Nitekim *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'nin mukaddimesinde müellif bu konuya temas

etmiş ve adı geçen eserin imâmet bahsini yeniden ele alarak bazı eklemeler ve çıkartmalarla bu kitabı telif ettiğini belirtmiştir.

Eser on yedi bölümden meydana gelmektedir. Plan ve bölüm başlıkları bakımından Mâverdi'nin eseri ile bu eser arasında önemli bir fark göze çarpmaktadır. Ancak Ebû Ya'lâ'nın vezirlik, valilik, cihad emirliği ve iç meseleler konularını bir tek bölüm başlığı altında incelemesi, bu eserin bölüm sayısını on yediye düşürmüştür. Konuların ele alışı ve işleniş tarzı bakımından da her iki eser arasında büyük ölçüde benzerlikler göze çarpar. Bununla birlikte Ebû Ya'lâ, çağdaşı Mâverdi'nin eserinde görülen mukayeseli metodu uygulamayarak genellikle Ahmed b. Hanbelî'nin görüşlerine yer verir. Muhtevada görülen bazı farklılıkların temel sebebi de budur. Mâverdi ile Ebû Ya'lâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'leri arasındaki tertip, muhteva ve metin benzerlikleri, birbirinin çağdaşı olan bu iki yazardan hangisinin diğerinden istifade ettiği sorusunu zihinlere getirmiştir. Zira böyle bir benzerlik, ancak müelliflerden birisinin diğerinden veya her ikisinin bir üçüncü kaynaktan faydalanması halinde gerçekleşebilir. Araştırmacılar bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Abdullah Mustafa el-Merâgî, Ebû Ya'lâ'nın eserinin orijinal olduğu ve İmam Mâverdi'nin Ebû Ya'lâ'dan istifade ettiği görüşündedir (bk. Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris, s. 517). Cahen, Kamerüddin Han, Mikhail ve Ebû Ya'lâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'si üzerinde doktora çalışması yapan Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris ise Mâverdi'nin eserinin orijinal olduğu kanaatindeyler (bk. Donald P. Little, *The Muslim World*, LXIV/1, s. 7-8; Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris, s. 521 vd.). Mâverdi'nin Ebû Ya'lâ'dan daha yaşlı olmasından hareket eden bu araştırmacılar, onun bu eseri Ebû Ya'lâ'dan daha önce yazmış olabileceğini düşünmektedirler. Bu konuda, özellikle Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris'in ileri sürdüğü deliller dikkate değer olmakla birlikte, üçüncü bir ihtimali, yani bu iki yazarın birbirinden bağımsız olarak, bugün bilinmeyen bir başka kaynaktan faydalanıp eserlerini telif etmiş olmaları ihtimalini de gözden uzak tutmamak lazımdır (bk. H. Laoust, "Hanâbila", *El*² (İng.), III, 159). Aralarında bulunan benzerliklere rağmen, iki eser için birbirinin tamamen kopyası hükmünü vermek kolay değildir. Her iki eserdeki bölümlerin

(örnek olarak her iki eserin "imâmet" bölümleri karşılaştırılabilir) dikkatli bir mukayesesi, hem usul hem de muhteva bakımından bu iki eser arasındaki farkı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ebû Ya'lâ'nın *el-Ahkâmü's-sultâniyye*'si Muhammed Hâmid el-Fakki tarafından 866 (1462) tarihli bir yazma nüshası esas alınarak yayımlanmıştır (Kahire 1357/1938). Eserin daha sonraki baskılarına da esas teşkil eden bu neşirde, metinde geçen hadislerin önemli bir kısmının *tahrîc*'i, müellifin hal tercümesi ve ayrıntılı bir konu fihristi yer almaktadır. Ayrıca Mâverdî'nin eseri ile bu eser arasındaki bazı farklılıkların dipnotlarda gösterilmesi de bu neşrin önemli özelliklerindendir.

Ebû Ya'lâ'nın bu eseri üzerinde, Ezher Üniversitesi'nde Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris tarafından 1974 yılında hazırlanan doktora çalışması, *el-Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbühü el-Ahkâmü's-sultâniyye* adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1400/1980; 1403/1983).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fakki), Kahire 1357/1938 — Beyrut 1403/1983; Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris, *el-Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbühü el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut 1403/1983; Donald P. Little, "A New Look at al-Ahkâm al-Sultâniyya", *The Muslim World*, LXIV/1, New York 1974, s. 1-15; H. Laoust, "Ibn al-Farrâ", *El*² (İng.), III, 765-766; a.mlf., "Hanâbila", *El*² (İng.), III, 159.

MEHMET ERKAL

el-AHKÂMÜ'Ş-ŞER'İYYE Fİ'AHVÂLİ'Ş-ŞAHSİYYE

(الاحكام الشرعية في الاحوال الشخصية)

Muhammed Kadri Paşa'nın

(ö. 1888)

şahıs, aile ve miras hukukuna dair
Arapça eseri.

1869-1876 yılları arasında hazırlanan ve uygulamaya konan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, birtakım siyasî sebepler ve Fransa'nın tesiriyle, o zaman Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunan Mısır'da uygulanmamıştır. Bunun yerine devrin Mısır Adliye Nâzırı M. Kadri Paşa tarafından "medenî kanun" olarak kabul edilmek üzere üç kitap kaleme alınmıştır ki bunlardan biri *el-Ahkâmü'ş-şer'îyye*'dir. Ancak bu kitap Mısır hidivi tarafından tasdik edilmemiş ve kanunlaşmamıştır. Bununla birlikte gerek Mısır'da gerekse Filistin gibi bazı Arap ülkelerinde uzun süre âdeta bir kanun gibi mahkemelelerin müracaat ve bilgi kaynağı olmuştur. Eser iki bölüm ve beş "kitap" halinde 647 maddeden ibarettir. Birinci bölüm aile ve kısmen şahıs hukukuna, ikinci bölüm miras hukukuna dairdir. Eser hazırlanırken sadece Hanefî mezhebinin görüşlerinden faydalanılmıştır.

el-Ahkâmü'ş-şer'îyye sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Madde-ler kısadır; ancak hükümlerde teferuata kaçıldığından ve âdeta her mese-

lenin hükmüne kanun metninde yer verilmek istendiğinden, bir aile kanununda bulunması gerekenden fazla madde ihtiva etmektedir. Eserin yazılışından yaklaşık otuz beş yıl sonra kabul edilen Hukûk-ı Âile Kararnâmesi sadece 157 maddedir.

Eser ilk defa 1298 yılında Bulak'ta basılmış, daha sonra da çeşitli baskıları yapılmıştır. Eserin Fransızca ve İtalyanca resmî tercümeleri olduğu gibi (her ikisi de İskenderiye'de 1875'te basılmıştır), Eug. Clavel tarafından yapılmış bir Fransızca tercümesi de (*Droit musulman* adlı eserinin ikinci cildine ek olarak) vardır. Kitabı ayrıca Wasey Sterry ve N. Abcarius *Code of Muhammadan Personal Law* (Londra 1914) ve A. F. M. Abdurrahman *Institutes of Mussalman Law* (Kalküta 1907) adlarıyla İngilizce'ye de çevirmişlerdir. Öte yandan Muhammed Zeyd el-İbyânî esere *Şerhu'l-Ahkâmü'ş-şer'îyye* adıyla üç ciltlik bir şerh hazırlamıştır (Kahire 1342).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Kadri Paşa, *el-Ahkâmü'ş-şer'îyye fi'l-ahvâli'ş-şahsiyye*, Kahire 1318; Eug. Clavel, *Droit musulman*, Paris 1895, II, 261-424; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 740; Subhî Mahmesânî, *el-Evzâ'u't-teşrî'yye fi'd-düvel-i'l-Arabîyye*, Beyrut 1972, s. 237; Joseph Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş* (trc. Mehmet Dağ—Abdulkadir Şener), Ankara 1977, s. 275; Robert Eisenman, *Islamic Law in Palestine and Israel*, Leiden 1978, s. 50, 87, 170.

MEHMET AKİF AYDIN